

KÖNYV- ES KÖNYVTÁRHASZNÁLATI ISMERETEK ÉS AZ ÚJ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANTERV

CSULÁK Mihály

I.

Az új általános iskolai tanterv megjelenése előtt indokolt zavarban lehettek azok a korszerű eljárásokat szorgalmazó pedagógusok, iskolai könyvtárosok és az iskolai „egykönyvűség” más ellenfelei, akik az önálló ismeretszerzésre nevelés fontosságát felismerve szóban, írásban vagy a maguk nevelői gyakorlatában azt sürgették, hogy a tanítási órákon rendszeres könyvhasználat folyjék, s a tanulók által megoldandó házi feladatok is lehetőleg olyanok legyenek, amelyek feltételezik a rendszeres könyvhasználatot, elsősorban a lexikonok, kézikönyvek, folyóiratok és újságok használatát.

Zavaruk azért volt indokolt, mert az érvényben lévő tanterv, túl azon, hogy általánosságban állást foglalt az önálló ismeretszerzésre nevelés szükségessége mellett, egyáltalán nem konkretizálta, hogy ennek a tevékenységnek legfontosabb területe a könyv- és könyvtárhasználat, még kevésbé írta körül, hogy az általános iskolai tanulóknak milyen könyv- és könyvtárhasználati ismeretekkel kell rendelkezniük, s ebből következően szót sem ejtett arról, hogy ezekre az ismeretekre kinek, hol és mikor kell a tanulókat megtanítania.

„A tanterv t ö r v é n y !” – jelszava e tekintetben nem az új eljárásokat szorgalmazó nevelőket támogatta, hiszen úgy volt értelmezhető, hogy ami nincs benne a tantervben, azt a nevelőnek nem is kell elvégeznie, legalábbis ilyen nem kérhet számon tőle senki.

Mindezekből mégsem az következik, hogy az új tanterv megjelenése előtt az általános iskolai tanítási órákon nem találkozhattunk könyvhasználattal, nem működtek jó iskolai könyvtárak, s a tanulók egyáltalán nem tanultak semmiféle könyv- és könyvtár-

használati ismeretet. Igenis folyt ilyen tevékenység, sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel a lassan két évtizedes **Könyv és Nevelés** (korábban: Iskolai könyvtárosok értesítője) de helyet kapott a pedagógus továbbképzésben – sőt néhány éve a pedagógusképzésben is. Mintegy 2 500 pedagógus szerzett legalább alapfokú iskolai könyvtárosi képesítést. (Ebben a számadatban minden iskolatípus könyvtárosa benne foglaltatik.)

A helyzet úgy volt jellemezhető, hogy ezt a kérdést a tanterv a pedagógus lelkiismeretére, újító kedvére bízta. A könyv- és könyvtárhasználatra nevelés fontosságát felismerő pedagógusokat helyenként a felügyelet, az iskolavezetés valamint a tantestületi közvélemény támogatta is. Másutt azonban ezeket az erőfeszítéseket közönnyel szemlélték, nem egy helyen éppenséggel elleneztek.

A legtöbb esetben a következő ellenvetésekkel találkozhattunk:

1. A tanítási órákon nincs idő könyvhasználatra.

2. A szükséges kézikönyvek, lexikonok, stb. vagy egyáltalán nem állnak a nevelők és tanulók rendelkezésére vagy csak olyan csekély példányszámban, hogy gyakorlatilag az ilyen tevékenységet nem teszik lehetővé.

3. A tanítási órákon való könyvhasználat helyénvaló egy-két tantárgy, elsősorban a magyar nyelv és irodalom, esetleg a történelem tanításának keretében, de mi szükség van rá más tantárgyak tanítási óráin?

4. A pedagógusok nagy része maga sem tanult könyv- és könyvtárhasználati ismereteket, éppen ezért aligha várható el tőle, hogy ilyen ismereteket oktasson.

Vegyük sorra a kifogásokat!

Nincs idő könyvhasználatra! Ez az ellenvetés egy igen korszerűtlen szemléleten alapul, azon tudniillik, hogy a tudásnak két forrása van: a tankönyv és a pedagógus. A tankönyvben minden benne van, amit a tanulónak tudnia kell, a tanárnak meg az a kötelessége, hogy a tanítási órán mindent elmagyarázzon. (A tanulóé meg nyilván az, hogy mindent megjegyezzen.) Ami ezen túl vagyon – az ördögtől vagyon! Ez a szemlélet a tanulókat rendkívül egyoldalú tevékenységre, a dolgok passzív befogadására kárhoztatja, s nem törődik vele, hogy mindenki mellé nem állítható élete végéig tanár, aki az élő lexikon szerepét tölti be, de ha állíthatnánk is ilyen személyt – aligha volna érdemes!

A könyvek elégtelenségére való panaszkodás, aligha intézhető el kézlegyintéssel. Mégsem tekinthetjük alapos érvnek, mert nem veszi tekintetbe az iskolai könyvtárak felszereltségében, elhelyezésében, állományában a mintegy két évtizede, de különösen az utóbbi 5–6 esztendőben végbement jelentős, kedvező változásokat. Két évtizeddel ezelőtt az iskolai könyvtárak – különösen ami az általános iskolákat illeti! – valóban szinte katasztrófálisan elmaradott állapotban voltak. Nem rendelkeztek önálló helyiséggel, szinte ismeretlen volt a szabadpolcos rendszer, a nyitvatartás heti egy alkalomra a akkor is legfeljebb néhány órára korlátozódott, az állomány korszerűtlen, elavult volt, a fejlesztéshez nem volt elegendő pénz, a tervszerű fejlesztés elvei nem voltak kidolgozva, hiányoztak a hozzáértő könyvtárosok.

Ma azonban már egyáltalán nem ilyen vigasztalan a helyzet, amelyet az iskolai könyvtárakról megjelent legújabb statisztikák is bizonyítanak.¹

Nincs minden tantárgy esetében szükség könyvhasználatra. Nem érthetünk egyet e kifogás hangoztatóival sem, akik szerint egyes tantárgyak tanításának keretében helyénvaló ugyan a rendszeres könyvhasználat, más tantárgyak esetében azonban erre nincs semmi szükség. Szokás ugyan ún. „olvastató” tantárgyról beszélni, ezek közé azonban nemcsak a magyar nyelv és irodalmat valamint a történelmet lehet besorolni, hanem ugyanígy a biológiát és a földrajzot is, más szóval az „olvastató” tárgyak köre jóval szélesebb, mint azt manapság a pedagógus közvélemény elkönnyeli. „Nem olvastató” tantárgyak ilyen merev formában egyszerűen nem léteznek, mert mint ahogy egyetlen tudomány sem boldogul a többkönyvűség nélkül, ugyanúgy nincsenek tantárgyak sem, amelyekben nincs szükség könyvhasználatra, hacsak nem fogadjuk el azt az abszurd vélekedést, hogy egyes tantárgyakban meg kell tanítanunk a tanulókat az önálló ismeretszerzés módszereire, más tantárgyakban viszont nem.

A pedagógusok jelentős része valóban nem tanult könyv- és könyvtárhasználati ismereteket, s közülük sokan más úton-módon sem szerezték meg ezt a tudásanyagot. De vajon tudomásul vehetjük-e ezt a helyzetet? Vajon a pedagógusképző intézmények minden más szükséges ismeretre megtanították a pedagógusjelölteket? Ha ez így volna, nem volna szükség a pedagógusok továbbképzésére. Arról nem is szólva, hogy az önálló ismeretszerzés készségét az élet minden embertől megköveteli, ezek nélkül egyetlen ember sem tud a szakmájában előrelépni. Különösen így van ez az értelmiségi foglalkozásúak esetében. Miért lehetnének elnézőbbek a pedagógusok iránt, különösen akkor, ha megvan rá a lehetőség, hogy ezt a tudást pótlólag elsajátítsák?

Az új tanterv minden esetre határozottan állást foglal a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek általános iskolai taníthatóságának és tanításának kérdésében, s nem csupán általánosságban, hanem pontosan meghatározza, hogy ezekre az ismeretekre kinek, hol és mikor kell a tanulókat megtanítani.

A kinek kérdésében a tanterv úgy intézkedik, hogy a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek általános részére a magyar nyelv és irodalom tanítójának illetve tanárának kell a tanulókat megtanítani, ezeknek a szaktárgyi vonatkozásait pedig minden tantárgy tanítójának illetve tanárának a kötelessége.

Ugy gondoljuk, hogy a tanterv összeállítói helyesen jártak el ebben a kérdésben és a legkorszerűbb megoldást választották. Ha csupán a magyar nyelv és irodalom tanítójának illetve tanárának kötelességévé tették volna ezeknek az ismereteknek az oktatását, úgy tovább erősítették volna azt a balhiedelmet, mely szerint a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek kizárólag ebben a tantárgyban hasznosíthatók. Ha viszont nem jelölik meg a tárgyat, amelynek keretében ezt elsősorban tanítani kell, akkor semmi biztosíték nem volna arra, hogy van aki ezért a tennivalóért elsősorban felelősséget érez, a tanítás koordinálása is igen nehezen lett volna biztosítható; mindent összevetve általános zűrzavarnak nézhettünk volna elébe.

A közművelődési könyvtárosok körében gyakran hallható, hogy miért nem a szakképzett közművelődési, elsősorban gyermekkönyvtárosokra bizza ezt a feladatot a tanterv?

E vélemény hangoztatói az iskola nyitottságának követelményére és az iskolai- és közművelődési intézmények tevékenységének összehangolására hivatkoznak, illetőleg ennek az elvnek a megsértését vagy legalábbis figyelmen kívül hagyását látják a tanterv rendelkezéseiben.

Erre alapos megfontolás után azt válaszolhatjuk: A könyv- és könyvtárhasználati ismeretek oktatása a tanterv, az egyes tantárgyak oktatásának s z e r v e s része, mint ahogyan az iskolai könyvtár is az iskola keretébe tartozik. Semmi sem indokolja, hogy ezeket az ismereteket ne a pedagógus tanítsa meg, hanem valaki más, aki feltehetően kevésbé ismeri az iskola életét, az egyes tantárgyakat, a tantervet. Végül, de nem utolsó sorban ezeket az ismereteket az egyes tantárgyakban állandóan és rendszeresen használni kell a tanulóknak. Nehezen képzelhető el tehát, hogy ezeket az ismereteket más tanítsa meg és ismét más alkalmazza, illetőleg alkalmaztassa.

Az az érvelés sem helytálló, hogy főleg a falusi kisiskolákban okoz majd problémát ezeknek az ismereteknek az oktatása, ahol a tantestület tagjai – feltételezik az ellentmondók – nem rendelkeznek a szükséges tudással. A tapasztalat azt mutatja, hogy a kisközségekben a közművelődési könyvtárosok nagy része éppen a pedagógusok köréből kerül ki, tehát nem valószínű, hogy a pedagógusok az iskolában nem birtokolják ezeket az ismereteket, de mint közművelődési könyvtárosok – birtokában vannak. S ha nem pedagógus a közművelődési könyvtáros a kisközségben, hanem háziasszony vagy könyvelő, aligha valószínű, hogy járatosabb volna a könyv- és könyvtárhasználatban mint a pedagógus!

A h o l kérdésében a tanterv nem foglal határozottan állást. Nyilvánvaló azonban, hogy ami a könyvhasználati ismereteket illeti, azokat a tanítási órákon kell elsajátítani, hacsak nem akarjuk, hogy

az öncélúvá váljon. A könyvtárhasználati ismeretek megtanításának iskolai könyvtáron kívül színtere lehet a közművelődési könyvtár is. Véleményünk szerint azonban ilyenkor is a tanítónak vagy a tanárnak kell ezeket az ismereteket megtanítania – feltételezve természetesen a közművelődési könyvtáros együttműködését is.

A m i k o r kérdésre a tanterv azt a választ adja, hogy az általános iskolai oktatás nyolc éve alatt arányosan, a tanulók életkori sajátosságaikhoz igazodva! Ezzel a megoldással kapcsolatban is vannak véleménykülönbségek. Egyesek szerint ezeket az ismereteket egy külön tantárgy keretében kellene megtanítani.

Egyelőre fogadjuk el a külön tantárgy fikcióját. Ez esetben azonban felmerül, s azonnal felmerül a kérdés, hogy az általános iskola melyik osztályában és hány órában tanítsuk ezt a tantárgyat? Arra ugyanis aligha van lehetőség, hogy minden osztályban akár csak heti egyetlen órában is! A tantárgyak száma, a tanulók elfoglaltsága, túlterhelése nem növelhető. Ha ez viszont így van, akkor külön tantárgy esetén valamelyik osztályban kellene ezt az új tantárgyat tanítanunk. De melyik legyen ez az osztály? Az általános iskolai évfolyamok elején vagy a végén foglaljon helyet?

Bizonyos megfontolások mellett szólnának, hogy lehetőleg az általános iskolai tanulmányok elején, mindenképpen az alsó tagozatban, hogy a megszerzett ismereteket a tanulók minél hosszabb ideig, legalább a felső tagozat osztályaiban már alkalmazni tudják. Csakhogy milyen mélységű ismeretekre lehet az alsó tagozatos tanulókat megtanítani? Nem kell talán különösebben bizonygatni, hogy ezek mindenképpen csak olyan alapfokúak lehetnének, ami a jelenlegi állapottal szemben aligha jelentene komolyabb fejlődést. Ha viszont az általános iskolai tanulmányok végén, mondjuk a nyolcadik osztályban helyeznénk el ezt a tantárgyat, akkor a tanulókat megfosztanánk attól a lehetőségtől, hogy az általános iskolai tanulmányaik során felhasználják a tanultakat, más szóval ellentmondásba kerülne a felismerés a gyakorlattal.

Az új általános iskolai tanterv megjelenése és fokozatos bevezetése a korábbi állapotokkal szemben teljesen új helyzetet teremt. Szűkebb tárgyunkat illetően miben látjuk az új tanterv jelentőségét?

1. Ez az első – a l e g e l s ő olyan magyar tanterv, amely az önálló ismeretszerzésre nevelést, a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek elsajátítását a tanterv szerves részévé teszi s a tantervi követelmények színvonalára emeli.

2. Ennek az új ismeretanyagnak a szükségességét a nevelés szférájában elhelyezi, és a gyakorlati részekben következetesen keresztül viszi.

3. Pillanatnyilag sem a szocialista sem a kapitalista országok tantervei között nem ismerünk olyat, amely az új magyar tantervhez hasonló jelentőséget tulajdonítana ennek a kérdésnek s oktatását ilyen színvonalon kitűzné.

II.

Mielőtt rátérnénk a tantervben meghatározott könyv- és könyvtárhasználati ismeretek részletezésére, tekintsük át röviden a tanterv „Nevelési terv”² részét, nevezetesen az osztályfőnök nevelőmunkájával foglalkozó részt, s nézzük meg, mekkora hangsúlyt kapnak abban a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek, illetőleg az ezekre való nevelés kérdései.

Az osztályfőnöki munkatervben kétféle módon találkozhatunk a könyv- és könyvtárhasználatra nevelés kérdéseivel: tágabb és szűkebb értelemben. Ami az előbbit illeti, arról van szó, hogy ennek a munkatervnek úgyszólván egyetlen olyan tárgyköre sincs, amelynek eredményes feldolgozását olvasásra, olvasmányokra való utalás, könyvajánlás nélkül elvégezhetné az osztályvezető vagy osztályfőnök. A szóba kerülő ajánlások egy része ismeretterjesztő olvasmányokat érint, többségük szépirodalmi. Az osztályfőnöki munkaterv ezen vonatkozásaival e tanulmány keretében már csak terjedelmi okok miatt sem foglalkozhatunk.

Van azonban az osztályfőnöki munkatervnek egy a könyv- és könyvtárhasználatra nevelést szorosabban érintő része. Az osztályfőnöki óra az általános iskola harmadik osztályában lép be az órarendbe. A tantervnek erre vonatkozó konkrét utalásai – osztályok szerint haladva:

3. osztály: „Ösztönzés könyvolvasásra és gyűjtésre. Utmutatások az iskolai és gyermekkönyvtár látogatására; könyvajánlás.”

4. osztály: „Az iskolában tanultak bővítésének szükségessége és lehetőségei. A fejlődés a felnőttektől is állandó önképzést követel. Az önművelés alapja az ésszerű és jól szervezett tanulás. Fontos eszköze a könyv, az olvasás. A figyelem felhívása ifjúsági könyvekre, könyvsorozatokra. Az iskolai tanulás és az olvasás útján történő ismeretszerzés helyes arányai. A tanulók napirendjének áttekintése ebből a szempontból.

Egy közösen olvasott könyv megbeszélése. Beszámoló a Kisdobos és Pajtás c. újság legutóbbi számaiban olvasottakról. Részvétel ifjúsági író-olvasó találkozón.”

5. osztály: „A folyékonyan, értelmesen olvasó, egyre több dolog iránt érdeklődő gyermek tudás- és szórakozási vágya növekszik. A könyv ismeretet nyújt és szórakoztat. Az 5. osztályosok olvasmányai. Felnőtt olvasóknak szánt, a gyermekek részére átdolgozott szépirodalmi művek (pl. Tamás bátya kunyhója). Ifjúsági irodalmi művek: a gyermekek, a serdülők, az úttörők életével, problémáival foglalkozó könyvek; kaland- és történelmi regények, híres emberek életéről szóló könyvek. Az ismeretterjesztő művek sokoldalúan gyarapítják a gyermekek tudását. Osztály- és napközi könyvtár, gyermek- és ifjúsági könyvtárak és használatuk. A könyvtári könyv köztulajdon. Minden könyvtárhasználó igénybe veheti, de köteles vigyázni rá.

Beszámoló: »Az én könyveim«.

A gyermek- és ifjúsági irodalom mellett a gyermek- és ifjúsági lapok is szolgálják az egyre növekvő érdeklődés, olvasási kedv kielégítését. Az ifjúsági és úttörősjátó termékei közül az úttörő korosztály számára írják a Pajtás c. képes hetilapot. A Pajtás tartalma, rovatai. Vannak, akik a kisebbek részére kiadott Kisdobos és a nagyobbak részére készülő Órsvezető c. lapot is szívesen olvassák. Sokan keresik a szórakoztató Füles c. újságot.

A gyermek- és ifjúsági lapok felkészítenek a felnőttek részére kiadott újságok, folyóiratok olvasására. Faliújság összeállítása a Pajtás érdekes cikkeiből, »sajtószemle« készítése a legújabban megjelent Pajtás tartalmából.”

6. osztály: „A tervszerű olvasás: válogatás a könyvek között, az olvasottak lényegének rögzítése, olvasónapló vezetése. Saját könyvtár célszerű összeállítása: tájékozódás a megjelenő könyvekről, beszerzési terv (vásárlási sorrend) összeállítása. Az egyéni könyvtár berendezése (rendezési szempontok: országok és azon belül szerzők szerint; szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvek; műfajok szerint). Könyvtár-leltár készítése. Feljegyzés a kölcsönadott könyvekről. Ismerkedés a Könyvvilág c. lappal.”

7. osztály: „A művelődés forrásai: az iskolai és egyéni tanulás, az olvasás, a tömegkommunikációs eszközök útján való tájékozódás és a mindennapi élet tapasztalatai. Az ismeretlen szavak, kifejezések megnehezítik a kultúrálódást. A különböző kézikönyvek átsegítenek e nehézségeken. A serdülő tanulja meg a kézikönyvek használatát. Ha mód van rá, kérje ajándékba, vegye meg őket. A legfontosabb kézikönyvek: az Idegen szavak és kifejezések szótára; a tanult idegen nyelv szótára; a Magyar Értelmező Kéziszótár, a Statisztikai Zsebkönyv; a Világatlasz; az enciklopédiák (pl. Földünk országai, A világ fővárosai, A kultúra világa stb.); az érdeklődés fő irányának megfelelő kis- és szaklexikon.”

8. osztály: „Az eredményes tanulás mindinkább megkívánja a többoldalú ismeretszerzést. A nyolcadikos már ne csak a tankönyvből és az előírt segédanyagokból készüljön fel a tanórákra, hanem ezeken túlmenően is foglalkozzék az egyes tantárgyakkal. Ennek formái: a tankönyv útmutatásai alapján végzett megfigyelések, kísérletek; kiegészítő feladatok megoldása; könyvtári anyaggyűjtő munka; ismeretterjesztő művek, szakfolyóiratok olvasása; szakköri tevékenység, felkészülés szaktárgyi vetélkedőkre, szakpróbákra; gyűjtő- és rendszerező munka a szaktárgyi érdeklődésnek megfelelően.

Csoportfeladat: Milyen kiegészítő ismeretszerzésre nyílik alkalmuk az egyes tárgyak, illetőleg valamelyik szakmacsoport iránt érdeklődőknek?”

„A modern, gyorsan változó világban csak a folyamatosan művelődő ember képes tájékozódni. Az iskola megtanít tanulni, fejleszti az önművelés igényét, és képessé tesz az önálló művelődésre. Az önművelés vezérfonala az iskolai ismeretszerzés, célja az általános műveltség folyamatos fejlesztése, a szakmai képzettség emelése. Alapja az olvasás, amit kiegészít a tömegkommunikációs eszközök útján való tájékozódás és a közművelődésben való részvétel. Az önművelés sajátos, a fiatalok által igen kedvelt közösségi formái: a baráti viták, a vetélkedők, a szellemi akadályversenyek; a közös zenehallgatás, opera-, színház-, hangverseny- és múzeumlátogatás, a színjátszás.

Részvétel író-olvasó találkozón ismeretterjesztő előadáson, közös zenehallgatáson.

A serdülők a napilapokból és folyóiratokból tájékozódhatnak a fiatalok és felnőttek életének időszerű kérdéseiről, a hazai és a világeseményekről. A sajtótermékek olvasása segíti az iskolai ismeretszerzést: adatokkal, tényekkel egészíti ki a tanultakat, előmozdítja az ismeretek gyakorlati alkalmazását. A folyóiratok és a napilapok alkalomszerű majd mind rendszeresebb olvasása tájékoztat a társadalom életéről, a gazdasági, kulturális és politikai célkitűzésekről, és ezzel alakítja a serdülő gondolkodását, fejleszti ítéliképességét, formálja világnézeti-politikai állásfoglalását.

Beszámoló egy folyóirat tartalmáról vagy egy újságcikkről. Vita az Ifjúsági Magazin egy cikkéről.”

Óhatatlanul felmerülhet a kérdés: nincs-e átfedés, megkettőzés abban, hogy egyrészt az osztályfőnök másrészt a magyartanár illetőleg más tantárgyak tanárai is foglalkoznak könyv- és könyvtárhasználati ismeretekkel a tanítási órán. Bizonyos értelemben valóban átfedésről, megkettőzésről van szó, ez esetben azonban ez az átfedés szerencsés: a szaktárgyi órákon a könyv- és könyvtárhasználat kérdései a tanítás-tanulás, míg az osztályfőnöki órákon a nevelés szférájában kerülnek elő. A valódi probléma inkább az, hogy nincs-e az előkerülések időpontjában következetlenség, ellentmondás. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy súlyosabb – nincs, a meglévő következetlenségek kiküszöbölendők és kiküszöbölhetők.

III.

Az alábbiakban szó szerint idézzük a Magyar nyelv és irodalom tantárgy k ö v e t e l m é n y e k rovatában szereplő részeket, amelyek azokat a követelményeket tartalmazzák, amelyeket a tanulóknak az általános iskolai tanulmányaik alatt a könyv- és könyvtárhasználati ismeretekből el kell sajátítaniuk.

A tanterv ennél sokkal bővebben foglalkozik ezzel a tananyag részletezése során, és a módszertani alapelvek ismertetésekor. Ennek részletes közlésére azonban terjedelmi okok miatt nincs lehetőségünk. (A dőlt betűs részek a továbbhaladáshoz feltétlenül szükséges tantervi minimumot tartalmazzák.)

Alsó tagozat:³

1. osztály: Látogasson el (a tanuló Cs. M.) az iskolai, a községi vagy a városi könyvtárba legalább három (öt) alkalommal. Nevezze meg legalább két könyv íróját és címét.

2. osztály: *Magyarázza meg a szavak jelentéstartalmát* a gyermeklexikon segítségével is.

Látogassa az iskolai, a községi, a városi könyvtárat legalább négy-hat alkalommal a tanítási év folyamán, *ismerje három-négy könyv írójának nevét, a könyvek címét*: használja a könyvek tartalomjegyzékét.

3. osztály: *Határozza meg, illetve magyarázza a szavak jelentéstartalmát a gyermeklexikon segítségével és anélkül.* Használja a helyesírási szótárt fogalmazás közben.

Kölcsönözzön könyveket az iskolai, községi vagy városi könyvtárból; legyen tagja valamelyik könyvtárnak.

Tudja, hogy a verseket, elbeszéléseket, ifjúsági regényeket költők, írók alkotják.

4. osztály: *Ismerje fel önállóan illetve nevelői segítséggel a természetre és a társadalomra vonatkozó jelentősebb információkat, melyekkel a szépirodalom, az ismeretterjesztő és publicisztikai művekben találkozik. Magyarázza a szavak és kifejezések jelentését a lexikon, az értelmező kéziszótár segítségével. Használja önállóan a helyesírási szótárt.*

Látogassa az iskolai, községi vagy városi könyvtárat, kölcsönözzön könyveket, olvassa és nézegesse a folyóiratokat az olvasóteremben, legyen tagja a könyvtárnak.

Felső tagozat:⁴

5. osztály: Tudjon ismeretlen szavakat, adatokat kikeresni a megismert kézikönyvekből.

Alaklomszerűen kapcsolja az iskolában tanultakhoz a különböző sajtótermékekből megismert híreket, közleményeket.

Ismerje a tanuló a szótári jelöléseket. Ismerje és tudja kezelni az Értelmező Szótárt, a szaklexikonokat, az Uj Magyar Lexikont.

Legyen tisztában a szakkatalógus használatával (könyvtárosi-tanári segítséggel vagy önállóan igazodjék el benne).

6. osztály: A rendszeresen olvasott gyermekújság híreit, képeit, információit tudatosan kapcsolja az iskolában tanultakkal.

Ismerje a tanuló az új könyvekről való tájékozódás lehetőségeit (könyvismertetések, prospektusok, lapszemlék); a képillusztrációkon kívül ismerkedjék a diagramok és grafikonok szerepével; ismerjen meg egy enciklopédiát.

Ismerje, forgassa az iskolai és gyermekkönyvtár folyóiratait.

7. osztály: A segédkönyvekből, forrásmunkákból tudjon anyagot gyűjteni tantárgyi munkáihoz (felelet, kiselőadás, csoportfeladat céljaira).

Olvassa a tanuló a kialakuló érdeklődésének megfelelő újságot, folyóiratot, nyilvánítson röviden, alkalomszerűen véleményt irodalmi művekkel, hazai és külföldi eseményekkel kapcsolatban; legyen képes rövid, egyszerűbb tanulmányok alkalomszerű feldolgozására.

Ismerjen a tanuló művészeti lexikonokat, antológiákat, gyűjteményes munkákat.

Keressen és alkalmilag olvasson ismertetést kritikai lapokból, folyóiratokból.

Tudja ismertetni saját könyvtárának rendezési szempontjait.

8. osztály: Szerezzen némi jártasságot bibliográfia összeállításában (könyvtárosi, tanári segítséggel).

Az informatív jellegű szövegeket (újság, folyóirat, tanulmány) használja rendszeresen a különböző tárgyak tanulásában és alkalmanként kiselőadás, csoportmunka céljaira; olvasson újságot, esetenként nyilvánítson véleményt hazai és külpolitikai eseményekről s a tudomány és kultúra kiemelkedő eredményeiről.

Ismerjen a tanuló almanachokat, zsebkönyveket.

Ismerje a „rovat” fogalmát; ismertesse egy-egy napilap vagy folyóirat rovatait.

Tudjon irodalomjegyzéket összeállítani önállóan vagy segítséggel. Legyen tisztában az anyaggyűjtés, idézés, jegyzetelés fogalmával, funkciójával, mechanizmusával.

Eddig a magyar nyelv és irodalom tantárgy keretében elsajátítandó könyv- és könyvtárhasználati ismereteket ismertettük. Hogyan jelentkezik ez a követelmény egy ún. „olvasztató” és egy „nem olvasztató” tantárgy keretében! Álljon mutatóban itt egy-egy példa.

Történelem:

5. osztály: *Legyenek képesek a tanulók: ...önállóan használni a tankönyvek tárgy- és névmutatóját, kislexikonát; ...a tankönyvek ábráit irányítással elemezni.*

6. osztály: *Legyenek képesek a tanulók: ...ismereteket szerezni rövid elbeszélő forrásrészletekből és törvényekből; ...önállóan használni gyermekenciklopédiákat; az ifjúsági irodalomból szerzett történelmi ismereteket felhasználni az órán; beszámolót készíteni ifjúsági irodalomból; a tankönyv ábráit önállóan elemezni: ...beszámolót készíteni az ifjúsági irodalomból vett rövid részletek alapján.*

7. osztály: *Legyenek képesek a tanulók: önállóan használni a felnőtteknek készült lexikonokat és az idegen szavak szótárát; ismereteket meríteni néhány oldalas népszerű tudományos feldolgozásokból; kiselőadás anyagát összegyűjteni 2–3 forrásból; ...ismereteket meríteni a tankönyv grafikonjaiból, statisztikai táblázataiból, diagramjaiból; ...2–3 forrásból készített kiselőadást tartani az osztályban, kiránduláson vagy múzeumban; ...rövid ismertetést írni ifjúsági, illetve népszerű tudományos művek részleteiről.*

8. osztály: *Legyenek képesek a tanulók: ...önállóan gyűjtőmunkát végezni a napisajtóból, folyóiratokból; ...önállóan használni a könyvtári katalógust; ismereteket meríteni három-négy oldalas népszerű tudományos feldolgozásokból; kiselőadást készíteni a napisajtó alapján; ...a tankönyvön kívüli forrásokból (pl. helytörténeti gyűjtőmunkából) merített ismereteikről önállóan beszámolni: kiselőadást tartani a népszerű tudományos irodalomból vett szemelvények alapján.*

Fizika:

6. osztály: *...legyenek képesek egyszerű, számukra kevés új fogalmat tartalmazó fizikai témájú szöveget – a kapott útmutatás alapján önállóan feldolgozni, megérteni.*

7. osztály: *...Tudják, hogy milyen eredményeket értek el élenjáró üzemek a különböző gépek gyártásában, hogyan vesznek részt ezek az üzemek a nemzetközi munkamegosztásban, s mi az előnye az együttműködésnek... legyenek képesek egyszerű, fizikai témájú szöveget önállóan feldolgozni megérteni.*

8. osztály: *Ismerjék a tananyaggal kapcsolatosan a szocialista építőmunka kiemelkedő eredményeit. Értékeljék ezzel kapcsolatban, hogy ezekben az eredményekben nagy szerepe van a szocialista országokkal való együttműködésnek, a többi országokkal kiépített kapcsolatoknak... legyenek képesek fizikai témájú szöveget önállóan feldolgozni...*

Igen fontos előrelépésnek tartjuk, hogy a tanterv az egyes tantárgyak után következő ún. taneszközök jegyzékében, a nyomtatott taneszközök csoportjában letért az eddigi egykönyvűség útjáról és mind a tanulói segédletek mind a nevelői segédletek között több könyvet sorol fel. Korántsem vagyunk elégedettek a felsorolt könyvek számával, mégis úgy gondoljuk, hogy ez esetben a szándékot kell elsősorban értékelnünk, mely mind a tanár mind a tanuló vonatkozásában megszüntette a tankönyv egyeduralmát.

IV.

Jelentős változásokra került sor az új tantervben a kötelező és ajánlott olvasmányok tekintetben is. Mindenekelőtt a tanterv elhagyja a kötelező olvasmány elnevezést és mindenütt házi olvasmányokról beszél. Ez önmagában ugyan csupán elnevezési kérdés, de hogy mégsem csupán az, azt mind a házi mind az ajánlott olvasmányok később részletezendő változatossága igazolja. Vegyük sorra a házi és ajánlott olvasmányokat csupán a felső tagozatban és azon belül is csak a magyar nyelv és irodalom tantárgyban!

5. osztály: Házi olvasmány: Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk. Ajánlott olvasmányok: egy mesegyűjtemény, egy mondagyűjtemény, egy gyermekverseskönyv (pl. Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Rákos Sándor); Fekete István: Vuk, Téli berek; Mátyás Iván: Csutak és a szürke ló; Antoine de Saint-Exupéry: A kis herceg; Fekete Sándor: Így élt a szabadságharc költője; Arkagyij Petrovics Gajdar: Timur és csapata; Charles Dickens: Twist Oliver; Eric Knight: Lassie.

6. osztály: Házi olvasmány: Gárdonyi Géza: Egri csillagok. Ajánlott olvasmányok: Gárdonyi Géza: A láthatatlan ember; Móra Ferenc: A rab ember fiai; Jules Verne: Kétévi vakáció; Erich Kästner: A két Lotti, Május 35; Daniel Defoe: Robinson, Charles Dickens: Cooperfield Dávid; Valentyin Katajev: Távolban egy fehér vitorla; Mark Twain: Huckleberry Finn kalandjai.

7. osztály: Házi olvasmány: Jókai Mór: A kőszívű ember fiai vagy És mégis mozog a föld, vagy Az aranyember; Mikszáth Kálmán: A gavallérok vagy a Szent Péter esernyője. Ajánlott olvasmányok: egy Jókai regény a tanulók választása szerint; Mikszáth Kálmán: Tót atyafiak, Jó palócok; néhány vers a mai magyar irodalomból a tanulók választása szerint (pl. egy „Szép magyar vers” kötetből vagy folyóiratból); Mátyás Iván: Robin Hood; Harriet Beecher-Stowe: Tamás bátya kunyhója.

8. osztály: Házi olvasmány: Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig vagy Tatay Sándor: Puskák és galambok; Mihail Alexandrovics Solohov: Emberi sors; egy dráma a tanár, illetve a tanulók választása szerint a tantervi törzsanyagban szereplő hét dráma közül. Ajánlott olvasmányok: Móra Ferenc: Aranykoporsó; Tamási Áron: Ábel a regegében; Anna Frank naplója; John Steinbeck: Lement a hold; Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér; Ernest Hemingway: Az öreg halász és a tenger.

Bőséges könyvanyag, és az iskolai könyvtárnak biztosítania kell, hogy minden tanuló idejében hozzájusson. S ha mindehhez hozzávesszük az alsó tagozat valamint a többi felső tagozati tantárgy ajánlott olvasmányait, továbbá a szükséges lexikonokat, kézikönyveket, enciklopédiákat – tapasztalati alapon meg kell állapítanunk, hogy a legtöbb általános iskolai könyvtár ma még ezekkel a könyvekkel – legalábbis megfelelő példányszámban – nem rendelkezik!

Ez a tény szerencsére nem jelenti azt, hogy a tanterv végrehajthatóságát már egy ilyen elemi feltétel hiánya is megkérdőjelezhetné. Az új tanterv bevezetése ugyanis nem egyszerre, hanem fokozatosan történik s a hiányok addig fokozatosan pótolhatók. Ehhez azonban megfontolt és előrelátó állománygyarapításra és

a közművelődési, elsősorban gyermekkönyvtárakkal való igen szoros együttműködésre van szükség.

A tantervnek ilyen vonatkozásban való végrehajtása azonban nem csupán az iskolai könyvtárak megfelelő állományösszetételén múlik. Az új tanterv végrehajtásához az önálló ismeretszerzésre nevelés vonatkozásában elengedhetetlenül szükségesek az alábbiak:

1. Az iskolai könyvtárak jelentőségének megítélése kérdésében jelentős változásokat kell elérni a tantestületekben, az igazgatók, a felügyelők és az oktatásügy különböző szintű vezetőinek körében.

2. A pedagógus továbbképzés keretében lehetővé kell tenni minden pedagógus számára, hogy a könyv- és könyvtárhasználati ismereteket megfelelő szinten elsajátíthassa.

3. Tudatosabban, célszerűbben és nagyobb anyagi ráfordításokkal kell a jövőben az iskolai könyvtárakat fejleszteni.

4. Az iskolai könyvtárosok számára nagyobb megbecsülést kell biztosítani, órákedvezményüket, tiszteletdíjukat jelentős mértékben meg kell emelni.

5. Szorosabb és magasabb szintű együttműködést kell teremteni az iskolai és közművelődési könyvtárak (elsősorban gyermekkönyvtárak) között.

JEGYZETEK

1. Könyv és Nevelés XX. évf. 1978. 4–5. sz. 206 p.
Általános iskolai és középiskolai könyvtárak adatai. 1975. szeptember 1-i állapot. Egyetemi Számítóközpont. Kézirat.
2. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. I. kötet Bp. 1978, OPI.
3. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. II. kötet Bp.
4. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. III. kötet Bp. 1978, OPI.